

**LIMBA GREACĂ VECHIE.
SINTAXA CAZURILOR.
O NOUĂ TEORETIZARE**

MARIA-LUIZA DUMITRU OANCEA

**LIMBA GREACĂ VECHIE.
SINTAXA CAZURILOR.
O NOUĂ TEORETIZARE**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

CUPRINS

Introducere	7
Lista abrevierilor	11
Sintaxa cazurilor	15
<i>Sintaxa vocativului</i>	21
<i>Sintaxa nominativului</i>	29
<i>Sintaxa acuzativului</i>	52
<i>Sintaxa genitivului</i>	103
<i>Sintaxa dativului</i>	234
<i>Concurența cazurilor</i>	289
Sintaxa prepozițiilor (breviar)	298
Anexă – texte grecești (însoțite de un model de analiză sintactică)	306
Bibliografie selectivă	314

INTRODUCERE

Limba greacă veche. Sintaxa cazurilor. O nouă teoretizare regândește din temelii funcțiile sintactice ale cazurilor și resistemmatizează materialul informativ cuprins în literatura de specialitate, nu de puține ori contradictoriu, stufos, incomplet, ba chiar, am spune, lipsit de rigurozitate științifică pe alocuri.

Tratatul nostru de sintaxa cazurilor limbii vechi grecești nu oferă o abordare exhaustivă a domeniului, prin reluarea unor noțiuni care, actualmente, nu suportă amendări majore (e.g. pronumele, numărul, genul, aspectul, modul, timpul, diateza etc.), ci, mai curând, pune la dispoziția specialiștilor și, desigur, a studenților, o nouă teoretizare a sintaxei cazurilor care necesita de multă vreme o repunere a problemei (e.g. reinterpretare, redenumire, reclasificare, adâncirea explicațiilor ori chiar amendarea celor vechi).

Am intenționat să explicăm faptele de limbă nu doar sub raport strict sintactic, ci și semantic, înțelegând mai bine perspectiva din care este privită o anumită realitate și, prin urmare, motivul pentru care unul sau mai multe cazuri concurează pe aceeași funcție sintactică. Adâncind analiza noastră, am ajuns la concluzia că aspectul verbal se desăvârșește prin complinirile sale predicative (complemente și circumstanțiale) care contribuie la definitivarea perspectivei semantice.

Am optat, în demersul nostru teoretic, pentru o interpretare funcțională a sintaxei, pornind de la definirea valorilor morfologice (cazurile) către precizarea funcțiilor

sintactice, și nu invers, nescăpând din vedere că între valoare și funcție există o corelație constantă și biunivocă. Pentru limbile IE vechi palierul morfologic pe care se greșează nivelul superior al funcțiilor sintactice este cel care contează. De aceea generativismul nu se poate aplica limbilor vechi cu sistem flexionar dezvoltat, pentru care topica este aleatorie, arbitrară și nu impietează mai deloc asupra mesajului.

Opțiunea noastră a fost aceea de a descrie limba greacă ca limbă IE surprinsă mai cu seamă la limita dintre etapa IE veche și cea medie.

Neintenționând să realizăm aici istoricul gramaticilor grecești scrise în ultimele veacuri, dorim doar să subliniem aici propria noastră situație în continuarea demersului început de Humbert (continuat ulterior îndeaproape de Ștef) și a celui propus de Adrados în sintaxa sa funcțională, de la cel dintâi preluând explicarea istorică a alcătuirii și evoluției limbii grecești, iar de la cel de-al doilea, abordarea funcțională.

Ne-am întemeiat analiza noastră lingvistică pe un număr generos de exemple, unele preluate din tratatele de specialitate (Adrados, Humbert, Smyth, Riemann – Cucuel, Ștef), dar multe dintre acestea au fost selectate din textele autorilor pe care i-am studiat împreună cu studenții la orele de seminar și de curs practic (Homer, Herodot, Xenophon, Thucydides, *NT*, *VT*), ori sunt chiar rodul căutărilor noastre de-a lungul timpului. Exemplele au fost date cu trimiterile precise, în afara expresiilor idiomatice care revin în numeroase texte. Am considerat binevenită extinderea paletelor acestora uneori până către secolul al II-lea (Galenus etc.), iar traducerea integrală a pasajelor ne aparține.

Totodată, am ținut cont, în analiza propusă, și de **mentalitățile societății grecești** fără de care nicio analiză lingvistică nu se poate considera coerentă.

De asemenea, am socotit necesară prezentarea unei scheme funcționale la finalul fiecărui capitol dedicat câte unui caz gramatical pentru a înlesni priceperea derivării funcționale a fiecărei funcții sintactice specifice unui caz, precum și nivelele de derivație ale acestora (primară, secundară, terțiară etc.).

Am alcătuit, de asemenea, un capitol extrem de necesar privitor la *Concurența cazurilor*, inexistent până acum în tratatele de sintaxă greacă cunoscute.

Tratatul nostru s-a concentrat, de asemenea, și asupra problemei sintaxei largi a prepozițiilor pe care a încercat să o sistematizeze funcțional și, desigur, să o amendeze și, astfel, să o clarifice în mare parte, aducând în plus față de cercetările anterioare o abordare a acestora din perspectivă actuală. Clasificarea noastră propune deci o regândire a sistemului prepozițional pe trei nivele: 1. nivelul aspectual (prepoziții aspectuale); 2. nivelul circumstanțial (prepoziții-regim al unor circumstanțiale) și 3. nivelul complementului (prepoziții-regim al unor complemente). În prezentarea acestora am optat pentru reliefa funcțiilor sintactice pe care le generează în combinație cu anumite cazuri, iar nu pentru sistemul care avea în vedere clasificarea lor în funcție de numărul de cazuri cu care se construiesc.

Adeseori ne-am folosit în demersul nostru și de interpretările profesorului Dan Slușanschi puse la dispoziție în binecunoscuta *Sintaxă a limbii latine* (1994, vol. I), întrucât greaca și latina au foarte multe asemănări în sistemul sintactic, însă nu de puține ori ne-am situat critic față de aceasta, adăugând uneori explicații

suplimentare ori chiar inovând, dar și preluând unele luări de poziție care ni s-au părut relevante.

Acest prim tratat de sintaxă a cazurilor limbii vechi grecești va fi în chip necesar urmat îndeaproape de un al doilea tratat privind sintaxa frazei limbii vechi grecești, intitulat *Limba greacă veche. Subordonarea. O regândire a fundamentelor teoretice*. Unele dintre problemele de sintaxă care vor fi abordate în cel de-al doilea tratat sunt deja deschise în studiul de față.

Dar, pentru ca volumul de acum să vadă lumina tiparului, gândurile noastre de mulțumire și de recunoștință se îndreaptă mai ales către colegii noștri care ne-au încurajat această inițiativă (prof. univ. dr. Ana-Cristina Halichias, prof. univ. dr. Mariana Băluță-Skultéty, conf. univ. dr. Florentina Nicolae, conf. univ. dr. Alexander Baumgarten etc.), dar și către studenții și colaboratorii care, nu de puține ori, ne-au oferit un extrem de valoros sprijin tehnic (Remus Iosifescu, Cosmin Constantin etc.).

LISTA ABREVIERILOR

AUTORI GRECI

A.R. Apollonius Rhodius
Apd. Apollodorus din Athena
Ar. Aristophanes
Arstt. Aristoteles din Stagira
Ath. Athenaios din Naukratis
Corp. Hipp. Corpus Hippocraticum
Dem. Demosthenes
D. L. Diogenes Laertius
Eur. Euripides
Eschl. Aischylus
Eschn. Eschine din Athena
Gal. Galenus
Hdn. Herodianus
Hdt. Herodotus
Hes. Hesiodus
Hom. Homerus
Hp. Hippocrates
Is. Isaios din Chalkis
Isocr. Isocrates
Luc. Lucianus
Lycurg. Lycurgus
Lys. Lysias
Men. Menander
Pd. Pindarus
Phil. Philon din Bizanț

Plat. Platon
Plut. Plutarh
Pol. Polybius
Sapph. Sappho
Soph. Sophocles
Str. Strabon
Télécl. Teleclides din Athena
Thc. Thucydides
Thcr. Theocritus
Thgn. Theognis
V. Aes. Vita Aeschyli
Xen. Xenophon

PAPIRI ȘI OSTRACA

PEleph. Aegyptische Urkunden aus den Königlichen Museen in Berlin: Griechische Urkunden, Sonderheft. Elephantine – Papyri. (1907)
PHal. Dikaiomata: Auszüge aus alexandrinischen Gesetzen und Verordnungen in einem Papyrus des Philologischen Seminars der Universität Halle mit einem Anhang weiterer Papyri derselben Sammlung
PHib. The Hibeh Papyri (1906-55)
PPetr. The Flinders Petrie Papyri (1891-1905)
PPrinc. Papyri in the Princeton University Collections (1931-1942)
PSI Papiri Graeci e Latini, Pubblicazioni della Società italiana per la ricerca dei papiri greci e latini in Egitto (1912-)

INSCRIPTIȚII

ICr Inscriptiones Creticae

IG Inscriptiones Graecae (1873-)
CIA Corpus Inscriptionum Atticarum

CĂRȚILE VECHIULUI TESTAMENT

Ct. Cântarea Cântărilor
Gn. Geneză
Ion. Ionas
Num. Numeri
Neh. Nehemia
Pr. Proverbe
Ps. Psalmi
I Rg. Cartea întâi a regilor
II Rg. Cartea a doua a regilor
Sof. Sofonia
VT Vechiul Testament
Sept. Septuaginta

CĂRȚILE NOULUI TESTAMENT

Ap. Apocalipsa
Col. Scrisoarea către coloseni
I Cor. Scrisoarea întâi către corinteni
II Cor. Scrisoarea a doua către corinteni
Ef. Scrisoarea către efeseni
Evr. Scrisoarea către evrei
Fil. Scrisoarea către filipeni
Ac. Acta apostolorum (Faptele apostolilor)
Gal. Scrisoarea către galateni
Io. Evanghelia după Ioan
Luc. Evanghelia după Sfântul Luca
Mc. Evanghelia după Sfântul Marcu
Mt. Evanghelia după Sfântul Matei

NT Noul Testament

I Pet. Scrisoarea întâi a Sfântului Petru

II Pet. Scrisoarea a doua a Sfântului Petru

Rm. Scrisoarea către romani

I Tes. Scrisoarea întâi către tesaloniceni

II Tes. Scrisoarea a doua către tesaloniceni

I Tim. Scrisoarea întâi către Timotei

II Tim. Scrisoarea a doua către Timotei

Tit. Scrisoarea către Titus

SFINȚI PĂRINȚI

Chrys. Ioannes Chrysostomos

Gr. Naz. Gregorius Nazianzenus

SINTAXA CAZURILOR

Cazul¹ reprezintă categoria gramaticală specifică numelui. Termenul caz (πτῶσις „cădere“, provenit de la verbul πίπτειν „a cădea“) a fost folosit pentru prima dată de Aristotel în *Categoriile* I².

În cele ce urmează ne vom concentra asupra uzanței sintactice a fiecărui caz din cadrul paradigmei numelui grecesc, chiar dacă unele dintre acestea nu sunt în greaca clasică decât simple supraviețuiri rămase din epocile arhaice ale grecității ori chiar din indo-europeana comună.

Cazul exprimă funcția grupului nominal în frază. De asemenea, cazul stabilește diferite raporturi între două grupuri nominale sau între un grup nominal și un verb.

Scurtă istorie a cazurilor

În evoluția cazurilor au existat trei etape:

1. etapa *protoindieuropeană*: perioada **inexistenței cazurilor**;
2. etapa *indo-europeana*: momentul **exploziei formelor cazuale**;

¹ *Casus* (lat.), „cădere, caz“. Despre categoria cazului a se vedea Louis Hjelmslev, 1972². *Le catégorie des cas. Étude de grammaire générale*, Munich: W. Fink.

² Cf. Lersch, *Sprachphilosophie der Alten*. II 182 și urm.

3. etapa limbii *grecești comune și a altor limbi indo-europene* (perioada imediat următoare desprinderii de indo-europeana comună): etapa **sincretismului cazurilor**, când numeroase cazuri se reduc sau dispar, iar funcția lor este preluată de cazurile rămase.

În indo-europeană existau deja opt cazuri - situație care, la rândul ei, era deja rezultatul unui sincretism anterior. Aceste cazuri erau:

- nominativul
- vocativul
- acuzativul
- genitivul
- dativul
- locativul
- instrumentalul
- ablativul (sau separativul)

Ablativul, instrumentalul și locativul au fost înglobate de limba latină în cazul ablativ. În greacă funcția lor a fost repartizată între genitiv și dativ.

Cazurile gramaticale

Nominativul, acuzativul, vocativul, genitivul și dativul sunt considerate cazuri gramaticale, întrucât transmit, cu ajutorul desinențelor, mesajul esențial. Așadar acestea exprimă relația nume-nume sau nume-verb la nivelul conținutului noțional.

Cazurile locale

Ablativul, locativul și instrumentalul sunt considerate cazuri concrete sau locale, întrucât servesc mai ales la indicarea, prin desinențe, a locului, împrejurărilor și

mijloacelor în care sau prin care se realizează acțiunea verbală. Dintre acestea, cazurile locale (Ac. direcției, locativul și ablativul sau separativul) poartă denumirea generică de *caz lativ* (< *ferro, ferre, tuli, latum*, „a duce în/spre, a aduce din/de la”), arătând așadar direcția, locul ori separația de un punct spațio-temporal).

N.B. Acuzativul aparține atât cazurilor gramaticale (ex. Ac. de obiect), cât și celor locale (ex. Ac. circumstanțial).

Clasificarea cazurilor după gramaticile anticilor greci³

Gramaticii greci antici distingeau **cinci cazuri**, pornind de la teoria stoică retușată de Dionysios Thrax (sec. I î.H.) și codificată de gramaticul alexandrin Apollonios Dýscolos⁴ (sec. al II-lea î.H.).

Cazurile au variat în timp ca număr și conținut (Humbert 1960: 247):

- Filosoful stoic **Chrysippos Soleus**, originar din cetatea Soloi⁵ (sec. al III-lea d.H., aprox. 279-236) distingea

³ Gramaticile antice grecești erau cele ale lui Heraclit, Democrit, Platon, Aristotel, cele ale sofistilor, ale epicureilor și, desigur, ale filologilor alexandrini (sec. al III-lea-al II-lea î.H.).

⁴ Apollonios Dyscolos a completat sintaxa lui Dionysios Thrax. A scris patru lucrări de gramatică: o sintaxă în patru cărți și trei monografii despre pronume, adverbe și conjuncții care au supraviețuit datorită unui manuscris din secolele XI-XII: *Parisinus Graecus* 2548, păstrat la Biblioteca Națională a Franței. Apollonius Dyscolos a influențat evoluția ulterioară a lingvisticii (e.g. opera lui Priscianus s-a întemeiat pe cea a lui Dyscolos).

⁵ În Cilicia, Chrysippos Soleus a scris un număr de 705 opere, păstrate doar fragmentar (475 fragmente). Despre opera sa aflăm de la Diogenes Laertios (*Despre viețile și doctrinele filosofilor*), de la Pseudo-Plutarh (*Părerile filosofilor despre natură*), de la Cicero (*Academica, De finibus, De natura deorum*) și, desigur, din *Stoicorum Veterorum Fragmenta (SVF)*.

cinci cazuri (περί τῶν πέντε πτώσεων), între care și un caz adverbial;

• **Anacreon** (sec. al VI-lea î.H.) vorbește într-o poezioară despre trei cazuri: G., D. și Ac., iar flexiunea a numește κλίσεις⁶, de unde derivă latinescul *de-clinationes*, abateri de la linia dreaptă, adică de la nominativ (*casus rectus* sau cazul drept).

N.B. Nominativul nu era considerat inițial un caz⁷, întrucât el reprezenta norma sau forma de bază a cuvântului. Prin raportare la nominativ se defineau așa-numitele variații sau cazurile, ca abateri sau căderi de la forma denominativă.

Atunci când nominativul a ajuns să fie denumit πῶσις ὀρθή (εὐθεία), „caz drept”, deja pierduse sensul inițial al termenilor gramaticali πῶσις ὀρθή κλίσις, adică acela de „cădere, îndepărtare de la linia dreaptă, normă”.

Nominativului (*casus rectus*) i se vor opune așa-numitele *casus obliqui* („cazurile oblice”) considerate cazuri laterale (gr. πλάγια⁸).

Gramaticul elenistic Dionysios Thrax⁹ (sec. al II-lea î.H., cca. 170-90 î.H.) adaugă vocativul ca al cincilea caz, numit de stoici προσαγορευτικὸν πρᾶγμα, „faptul de a chema pe nume pe cineva”.

⁶ κλίσις, „înclinare, abatere (a atomilor) de la linia dreaptă”.

⁷ De aceea forma de N. purta denumirea de ὄνομα „denumire”, așadar N. era socotit un caz al denumirii.

⁸ Πλάγιος³, „oblic, înclinat” (< R. πλαγ- a îndepărta); πτώσεις πλάγια (v. Dionysios din Halicarnas, Diogenes Laertios); Chryssipos le numea ὕπται.

⁹ Dionysios Thrax era cunoscut în epocă pentru tratatul său de gramatică intitulat *Τέχνη γραμματική*.

N.B. Gramaticii indieni (ex. Panini, sec. al IV-lea î.H.) considerau vocativul ca aflându-se în afara flexiunii, întrucât adeseori se apropia ca formă de nominativ, cazul denominării prin excelență.

Sistemul sincretic și cel analitic

În istoria limbii grecești au existat două tendințe majore manifestate în flexiunea nominală:

- tendința către sincretism;
- tendința către întărirea cazurilor cu prepoziții pre- sau postpuse.

1. Tendința către sincretism

În limba greacă sincretismul cazurilor a avut în vedere pe de o parte preluarea funcțiilor sintactice ale ablativului ori separativului indo-european de către cazul genitiv (în afara singularului temelor în -ο, unde apare o influență pronominală, *-osjo IE > -οιο (gr.) > -οο > -ου), iar, pe de alta, asumarea funcțiilor cazurilor indo-europene instrumental și locativ de către cazul dativ¹⁰ (cf. Humbert 1960: 248). De altfel, încă din perioada elenistică se observă o slăbire a cazului dativ, pentru ca, în neogreacă, să dispară de tot. De asemenea, încă din perioada homerică au dispărut din limba greacă cazurile concrete marcate prin desinențele arhaice moștenite din IE:

¹⁰ Ποδί, „cu piciorul“, (sg., instrumental); ποσί, „la picioarele“ (pl., locativ); în ionic-atică: οἶκοι, „acasă“, (sg., locativ adverbializat), diferit de οἶκω/, „în casă“. Dativul plural se orientează morfologic după funcțiile înglobate: la declinarea a III-a D. pl.: -σι, desinență asemănătoare cu cea a locativului plural (ποσί); la declinarea I desinența de locativ -σι (< *-su locativ IE) este adăugată temelor în -α/-η: Ἀθήνησι, θύρασι, „la Athena“, „la porți“. N.B. D. pl. în -οις/-αις este recent, prin analogie cu formele pronominale τοῖς, ταῖς.

- $\theta\epsilon\nu$ (punctul de plecare), „de la, din“;
- $\theta\iota$ (locul), „în, la, pe“;
- $\phi\iota$ (instrumentul), „prin, cu, prin mijlocirea, cu ajutorul“.

Încărcarea dativului cu funcțiile cazurilor marcate prin ultimele două desinențe a prilejuit, între altele, dispariția dativului în neogreacă. Sensul locativ al dativului se tocește începând chiar din perioada clasică, fapt vizibil prin întărirea acestuia cu prepoziția $\acute{\epsilon}\nu$: Μαραθῶνι / $\acute{\epsilon}\nu \text{Μαραθῶνι}$, „la Marathon“. În greaca medie și modernă la plural nominativul tinde să se asimileze acuzativului, caz de analogie sintactică explicabilă datorită influenței neutrului asupra masculinului și femininului: ex. πατέρες (N-Ac. pl., „părinți“).

Dar contopiri de cazuri au survenit și în limba latină:

- N. = V. = Ac. (la neutru);
- N. = V. (la pl. masc.-fem.);
- D. = Abl. (mai ales la plural).

În limbile moderne flexiunea nominală este, de asemenea, în plin sincretism, fapt demonstrabil prin situația actuală a englezei. Româna primește, în locul ablativului, acuzativul prepozițional.